

УДК 7.071.1:781.6:784.1

*Бардашевська Ярослава Миколаївна,
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри методики
музичного виховання і диригування
Навчально-наукового інституту мистецтв
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
Тел. 0973072319
orsid.org/0000-0002-2315-9757
e - mail: yaroslava.bardashevska@gmail.com*

ФАКТОРИ ЖАНРОВОГО МІКСТУ Й ХОРОВОЇ СОНОРИКИ У ВТІЛЕННІ ОБРАЗНОСТІ СВІТСЬКИХ ТВОРІВ В. СТЕПУРКА

Метою роботи є визначення жанрових та стилістичних особливостей зразків зі сфери світського мистецтва та виявлення самотутніх ракурсів у трактуванні звукової матерії на основі аналізу музичних змістів та образів світських акапельних хорових творів В. Степурка. **Методологія.** Оскільки дослідження стосується однієї галузі творчості одного митця, в роботі використано методологію персонологічних досліджень, зокрема – біографічний, герменевтичний, феноменологічний методи для виявлення базових установок та їх розвитку в творчості композитора. Також застосовано методи, розроблені в галузях мистецтвознавства і культурології: стилістичний у щільному зв'язку з аналітично-структурним, метод цілісного аналізу, хорознавчий, за допомогою якого вивчаються питання хорової тембральності й сонористики як важливих чинників драматургії хорових композицій. **Наукова новизна** роботи полягає у окресленні концепцій світських хорових творів В. Степурка, та на цьому ґрунті – жанрових пріоритетів цієї сфери творчості.

Характеристика індивідуального хорового стилю композитора, який простежується у світських хорових композиціях, дозволяє осмислити специфіку входження його творів в сучасне українське мистецтво та сприяє формуванню цілісної картини сучасної української музики. **Висновки.** Митець застосовує численні стилістичні прийоми з арсеналу різних історичних періодів і стилів, що забезпечує свободу для втілення задумів у руслі жанрового моделювання. А підхід до можливостей використання модусів звуку поза вербально-поетичною основою, з одного боку, виявляє дієвість типової для ХХ ст. тенденції до симфонізації вокально-хорових засобів, з другого – новітньої ідеї можливості втілення загальних законів буття шляхом пошуку своєрідної еквівалентності їм звукового матеріалу.

Ключові слова: жанрове моделювання, образно-семантичні засади, хорова композиція, драматургія, стилістичні особливості.

Бардашевская Ярослава Николаевна, кандидат искусствоведения, доцент кафедры методики музыкального воспитания и дирижирования Учебно-научного института искусств ГВНЗ «Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника»

Факторы жанрового микста и хоровой сонорики в воплощении образности светских произведений В. Степурко

Целью работы является определение жанровых и стилистических особенностей образцов из сферы светского искусства и выявление самобытных ракурсов в трактовке звуковой материи на основе анализа музыкальных смыслов и образов светских акапельных хоровых произведений В. Степурко. **Методология.** Поскольку исследование касается одной области творчества одного художника, в работе использованы методологию персонологических исследований, в частности - биографический, герменевтический, феноменологический методы для выявления базовых установок и их развитие в творчестве композитора. Также применены методы, разработанные в области искусствоведения и культурологии: стилистический в тесной связи с

аналитически-структурным, метод целостного анализа, хороведческий, с помощью которого изучаются вопросы хоровой тембральности и сонористики как важных факторов драматургии хоровых композиций. **Научная новизна** работы заключается в обрисовке концепций светских хоровых произведений В. Степурко, и на этой почве - жанровых приоритетов этой сферы творчества. Характеристика индивидуального хорового стиля композитора, прослеживающегося в светских акапельных хоровых композициях, позволяет осмыслить специфику вхождения его произведений в современное украинское искусство и способствует формированию целостной картины современной украинской музыки. **Выводы.** Художник использует многочисленные стилистические приемы из арсенала различных исторических периодов и стилей, обеспечивает свободу для воплощения замыслов в русле жанрового моделирования. А подход к возможностям использования модусов звука вне вербально-поэтической основой, с одной стороны, оказывает действенность типичной для XX в. тенденции к симфонизации вокально-хоровых средств, с другой - новой идеи возможности воплощения общих законов бытия путем поиска своеобразной эквивалентности им звукового материала.

Ключевые слова: жанровое моделирование, образно-семантические принципы, хоровая композиция, драматургия, стилистические особенности.

Bardashevskya Yaroslava Mykolayivna, Candidate of Art Criticism, Associate Professor at the department of methodology of musical education and conducting of the Educational-scientific institute of Arts of the Vasil Stefanyk Precarpathian National University

Factors of the genre mix and choral sonorism in the embodiment of the imagery of secular works

The purpose of the article is to determine the genre and stylistic features of samples from the sphere of profane art and to identify distinctive perspectives in the interpretation of sound matter based on the analysis of musical meanings and images of the secular acapelic choral works of V. Stepurko. **Methodology.** Since the research

concerns one area of creative works of one artist, the methodology of personological researches, in particular biographical, hermeneutical and phenomenological methods are used in the work to identify the basic setups and their development in the composer's creative works. Also applied methods developed in the field of art appreciation and cultural studies: stylistic in close relation to the analytical and structural, integral analysis method, choir, with the help of which we study the issues of choral timbre and sonorism as important factors in the dramaturgy of choral compositions. **The scientific novelty** of the work is to outline the concepts of the secular choral works of V. Stepurko, and on this basis - the genre priorities of this sphere of creative works. The characterization of the individual choral style of the composer, which is traced in the secular acapella choirs, allows us to comprehend the specificity of the inclusion of his choral works in the contemporary Ukrainian art and contributes to the formation of an aggregate picture of the modern Ukrainian music.

Conclusions. The artist uses numerous stylistic devices from the arsenal of various historical periods and styles that provide freedom for the embodiment of intentions in the tideway of genre modelling. And the approach to the possibilities of using sound modes outside the verbal-poetic basis, on the one hand, has an effect of the typical tendency of the twentieth century to symphonization of the vocal and choral means, on the other hand - a new idea of the possibility of embodiment of the general laws of being by searching for an original equivalence of sound material for them.

Key words: genre modeling, figurative-semantic principles, choral composition, drama, stylistic features

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі хорова творчість зацікавлює багатством жанрових модифікацій і виникненням нових жанрів, не пов'язаних своїм походженням з арсеналом класичного хорового мистецтва, а також широким розвитком хорової театралізації. Осмислюючи особливості мотивів створення, якомога глибше занурюючись в музичні тексти й висвітлюючи специфіку їх виконання, можна чіткіше осягнути закономірності подальшого розвитку мистецтва. Такими особливостями часто виступають

імпульси до створення хорових творів за врахування специфіки виконавської манери конкретного колективу; знання особливостей різних хорових складів, зокрема – при взаємодії з вокалістами чи соліючими музичними інструментами; складність хорових партитур внаслідок застосування нових технологій тощо.

Окрім цього, значні зміни в стильовій системі приносить творчість композиторів, чия творча зрілість починається у 1990-х роках: загострюється відчуття духовності музичних творів, в зв'язку з чим посилюється сповідальність, своєрідне проповідництво, суб'єктивність ліричності й самоаналіз. Водночас відсутність обмежень в аспекті використання технічних прийомів композиції спричинює небачену досі активність в експериментуванні зі стилістичними, зокрема – сонорно-тембральними засобами та виконавськими складами навіть у сфері традиційно консервативних жанрів.

В цьому контексті цікавою постає хорова творчість Віктора Степурка – однієї з найбільш помітних фігур в українській музиці кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. Його творчий шлях і доробок в різних жанрах сьогодні активно осмислюється, приваблюючи яскраво вираженою індивідуальністю увагу як науковців, так і музичних журналістів.

Аналіз досліджень і публікацій. Своїми акапельними композиціями композитор постійно доводить надзвичайну потенційність цієї гілки хорової музики: їй властиві самотність художніх задумів, яскравість барв, різноманітність підходів до тембрів, скрупульозна робота з технічними можливостями хорових партій. Відповідно до таких яскравих особливостей, ця сфера творчості композитора повинна була б висвітлюватися в багатьох ракурсах, та це здебільшого загальні огляди («Творчість В. Степурка у культурологічних вимірах сучасного музичного мистецтва» О. Афоніна [1], «Колоритні образи Вітора Степурка» Є. Букет [4], «Удивительный мир Виктора Степурко» О. Булаш [5]). Тому, окрім згаданих вище присвячених композитору матеріалів, виникла потреба опертися на праці, які висвітлюють закономірності сучасної музичної творчості в цілому («Некоторые аспекты жанровой ситуации

современной музыки» Г. Дауноравичене [6], «Современная музыка и проблемы эволюции композиторской техники» Е. Денисова [7]).

Метою дослідження є визначення жанрових та стилістичних особливостей зразків зі сфери світського мистецтва та виявлення самобутніх ракурсів у трактуванні звукової матерії на основі аналізу музичних змістів та образів світських акапельних хорових творів В. Степура.

Виклад основного матеріалу. Хорова творчість В. Степура містить чимало оригінальних ідей і в представленій у порівняно незначній кількості зразків сфері світської музики. Їм властива та ж глибина ідейних і драматургічних задумів, що й духовній музиці, що споріднює між собою дві виразно дистанційовані між собою галузі й об'єднує їх як у цілісному контексті розгортання наскрізних стилістичних тенденцій, що супроводжується закономірним взаємозбагаченням і оновленням, так і за принципом співвідносності розгалуження цілісної творчої системи.

За жанровим спектром світські хори достатньо обмежені. Окрім присвяченої пам'яті жертв тоталітаризму «Літургії сповідальної», в якій використані тексти Т. Шевченка і Б. Стельмаха, переважно це мініатюри (серед яких домінують обробки народних пісень) або різні за структурним масштабом цикли мініатюр, картини- і містерії-диптихи. За винятком мініатюр на тексти класиків української поезії, інші твори (в тому числі на власні слова) очевидно виявляють тяжіння до обрядовості, сакралізованої містеріальності чи дійств. Ця ж характерна для стилю композитора властивість простежується і в диптихах та триптихах, сприяючи значній концентрації стилістичних засобів у процесі розкриття семантичних значень образності поетичних джерел.

Водночас, концептуальні установки митця дають підстави для аналізу музичних змістів його світських творів з позиції виявлення в структурах їх музичних текстів елементів узагальнення різних жанрів та їх семантики в різні епохи. Як і в сфері духовної концертної музики, тут – водночас із втіленням оригінальних концепцій, розширенням образного поля відповідно до втілення світоглядних концептів, синтезом чинників і елементів різних епохальних

наверствувань – активніше виявляється жанрове, ніж стильове моделювання. Численні ознаки цього явища виразно простежуються у композиціях, що належать періоду духовних шукань: в синтетичних концепціях ефекти стилізації та алюзій, приховані плани і смисли музичних творів спрямовані на усвідомлення передусім етично-духовних ракурсів їх концепцій, де за зовнішньою спокусливою привабливістю складних звукових конструкцій криється часом трагедійний рівень відмежування від «осязательно-живого схватывания сути, святой простоты, освобождающей нас от мертвящих схем и праха “выразительных средств”» [9], притаманного образності й змісту інших, світоносних «містерій», створених в руслі тенденції до театралізації хорового виконавства, чи традиційних для академічної сфери п'єс-мініатюр.

Ще одна важлива якість – особлива увага не тільки до змісту, а й до виражальних властивостей вербальних текстів – фонетичної організації, сонорики, семантичного наповнення елементів з врахуванням цілісного процесу формування смислу. Особливо виразно такий підхід простежується в його містеріях, де філософська, мистецька і містична таїна слова, часом впливаючи на активність прояву тенденції до театралізації хорового виконавства, породжує вражаючу багатоплановість взаємозумовленої цілісності тексту і підтексту та, до того ж, привносить її у контекст всієї творчості. Зразком незвичності й оригінальності таких взаємозв'язків у системно-цільовому вияві надають хорова картина-диптих «Притча со-Творіння» і містерії-диптихи – «Супраментальний сон» для контр-тенора (тенора-альтіно) і жіночого хору без супроводу і «Супраментальна сіль» для жіночого хору без супроводу.

Важливим етапом у кристалізації майстерності композиторського стилю стала «Притча со-Творіння», яка в цілісному контексті творчості В. Степурка є унікальним за ознакою авангардного експериментування з хоровою сонорикою твіром. Враховуючи фактичне ігнорування авангардної стилістики в пізніших творах, її застосування в цьому випадку мотивоване загальною концепцією вокально-хорової творчості і водночас універсальним трактуванням авангарду

як «художнього освоєння саме тих сфер буття, які є незримими, невідчутними, невисловлюваними» [8, 32]. Апофатичне втілення «вищих еманцій Духу» у таких творах відбувається способом заперечення, яке містять повторювальна формула «не є», частки «не» і «ні». Значно менша їх кількість у другій частині зумовлюється заміщенням персоніфікованим негативом: Див як окремий образ смислового ряду й художньої цілісності поступово набуває виразнішого окреслення в перетіканні нечітких асоціацій («дивний» – «дива» – «Диво» – «Див»), при цьому в жодному випадку не набуваючи з ними тотожності й створюючи певну альтернативу Творінню як «Диву-дивному».

Спосіб втілення цієї концепції отримує аргументацію у застосуванні терміну «притча» в назві твору, явна жанрова приналежність якого розширює сенс авторської інтерпретації пізньоромантичного жанру «картини» на основі його генетики – фольклорної, біблійної і літературної. Смилова пара «картина-притча» в диптиху В. Степурка обґрунтовується не тільки інтенсивними в минулому і сучасному музичному мистецтві тенденціями до синтезу жанрів, а й характерним для притчі «розмиванням меж, прагненням зарахувати до неї будь-які умовні форми – метафоричне, символічне і просто філософсько-узагальнене переосмислення дійсності» [3, 3] внаслідок відсутності чіткої визначеності поняття «притча».

Важливим чинником сегментування й архітектоніки музичного матеріалу в «Притчі» є вербально-фонемний матеріал, значна різноманітність якого впливає на якісні параметри музично-стилістичних засобів і їх колоритність в контексті пишнobarвності всього диптиху.

Виразні колористичні ефекти з'являються внаслідок таких змін в плині музичної тканини, як звуження чи розширення рельєфу або ж ущільнення чи розрідження фактури, виникнення в ній просторових ефектів завдяки специфічним умовам використання солістів тощо. Достатньо високий ступінь сонористики досягається й завдяки широкому застосуванню неконсонантної інтерваліки у вертикальних зрізах як результату вільного голосоведення окремих партій (така характерна властивість притаманна вже початковим

дванадцяти тактам першої частини, в яких тяглість окремих статичних звуків-педалей поступово розширюється у багатоголосі розділених на голоси партій); продовженості звучання інтервалів, акордів завдяки агогічним і динамічним засобам, глісандуванню в окремих голосах, «однорідно-тембровому» (по групах однорідних голосів) чи одночасному в усіх партіях; контрастному тембровому зіставленню колористики вокальних та інструментальних структур тощо. Така узагальненість підходу до можливостей використання модусів звуку поза вербально-поетичною основою, з одного боку, виявляє дієвість типової для ХХ ст. тенденції до симфонізації вокально-хорових засобів, з другого боку – новітньої ідеї можливості втілення загальних законів буття шляхом пошуку своєрідної еквівалентності їм звукового матеріалу.

Філософсько-містичну ідею містеріальної супраментальності в період духовних шукань композитор пов'язав із жанром павани: зимово-холодні тони «Павани в засніжених ланах» і «Павани в місячних тонах» у «Супраментальному сні» та весняно-теплі «Павани (у весняних снах)», «Павани (у завітчаних садах)» у «Супраментальній сіні» відображають майже полярні грані у баченні принципів світобудови, бажання осягнути грані між Світлом і Небуттям в руслі синтезу деяких сучасних західних і східних тенденцій: «Внаслідок захоплення філософією, релігією, індуїзмом, йогою, містикою в творах композитора застосовується синтез різних видів мистецтва ХХ століття. Хоровий спів, балетна постановка знайшли своє відображення в театралізованій містерії-диптиху „Супраментальний сон”. Самою назвою автор пояснює умовність трактування жанрів павани й містерії. Головними тут виступають образи, категорії буття, які залишаються незмінними тисячоліттями. Образи людини й смерті взаємодіють у „любовному дуеті”» [10, 234]. Відтак не випадковим є звернення до павани, яка в українському вокально-хоровому контексті виявилася жанром, що дозволив відтворити унікальну культурну ситуацію можливості адаптації багатих стилістичних і жанрових ідей за явної символічності її «форми» в ситуації мистецтва кінця ХХ ст.

Семантика павани виявляє певний зв'язок з жанром містерії. Щільність злиття семантичних концептів у руслі містеріальності простежується у витонченому тексті «Павани у місячних тонах». Складність музичних конструкцій породжена смисловим діапазоном вірша і спрямована на формування цілісного вербально-музичного комплексу за значної ролі сонорно-звукових утворень.

Необхідно зауважити, що митець «грає» не тільки з поетичним текстом (до речі, за змістовними ознаками схожого до магістралу у формі вінка сонетів), а прагне відтворити й глибинні семантичні концепти його «мерехтливо»-нереального колориту в різноманітних фонемах («о», «а»), сонорних конструкціях поза конкретним змістом з асоціативним зв'язком із тими чи іншими словами або виразами вірша («бульбашки» – «бдень, бза») чи без такого зв'язку («гай-я-а», «фаб», «ба-а», «паб»). Містеріальність і оригінальний «міфоколорит» спричинює необхідність повторень різних – і вербально-віршових (у фразах чи рядках), і музичних – концептів, що змінює структуру поетичного тексту і максимально активізує увагу до них. У думці слухача музики і слухача міфів відбувається «безперервна реконструкція» — як при аналізі варіацій, коли необхідно «тримати в голові тему» [11, 49].

Загалом, втілення специфічного образного плану в музичній драматургії і формотворчих процесах містерії «Супраментального сну» супроводжується певною модифікацією тематичної функції в руслі характерних тенденцій сучасної композиторської творчості. Важливу роль відіграє оригінальність використання тембральності пластів музичної тканини — партій контр-тенора, баритону і жіночого хору, тканина яких розгортається або в єдиному руслі, або в сукупності тією чи іншою мірою диференційованих пластів, характеризується різним рівнем проявлення мелодичного і фактурного варіювання в межах вибраних тембрально-сонористичних моделей.

Наукова новизна роботи полягає у окресленні концепцій світських хорових творів В. Степурка, та на цьому ґрунті – жанрових пріоритетів цієї сфери творчості. Характеристика індивідуального хорового стилю композитора

дозволяє осмислити специфіку входження його творів в сучасне українське мистецтво та сприяє формуванню цілісної картини сучасної української музики.

Висновки. Аналіз обраних творів з масиву хорових акапельних композицій митця показує, що його здійснення з приналежних до різних рядів позицій виявляється ефективним для досягнення як «прихованого» змісту, так і пояснення обраних композитором для цього драматургічних, формотворчо-структурних і стилістичних засобів. Феноменальний метод дозволяє проникнути в самотню авторську інтерпретаційну сферу вищих філософсько-релігійних понять, де явища формального і стилістичного рівнів доцільно розглядати в контексті різних традицій і контрастних типів музичної творчості.

Плідно й ефективно застосовуються композитором властивості найменшого смислового елементу музичної тканини – інтонації. Загалом в контексті жанрово-стилістичних процесів цих творів інтонації зокрема та інтонаційність формують своєрідну систему втілення семантичного змісту.

Водночас фактори колористики й сонорики істотно модифікують типологічні параметри жанрового моделювання. Так, «Супраментальний сон» заснований на принципі проникнення в жанровий стиль павани властивостей синтетичного театрального жанру містерії, який при цьому отримує вигляду, так би мовити, семантичного напластування; у «Притчі» семантика жанру музичної картини підпорядковує засоби притчі зміні «ракурсів» і «планів» в композиції твору.

Загалом же високий рівень оригінальності у втіленні задумів в акапельній світській музиці композитора сприяє цілісності усвідомлення закономірностей особливостей розвитку не тільки авторського стилю В. Степурка, а й загальних особливостей українського хорового мистецтва останніх десятиліть.

Список використаних джерел

1. Афоніна О. Творчість В. Степурка у культурологічних вимірах сучасного музичного мистецтва. *Мистецтвознавчі записки* : збірник наукових праць. Київ : Міленіум, 2007. Вип. 11. С. 146–155.
2. Бобровский В. О переменности функций музыкальной формы. Москва : Музыка, 1970. 231 с.
3. Богачевська І. Притча як об'єкт релігієзнавчого дослідження. *Вісник Житомирського державного університету*. Житомир, 2011. Вип. 59 : Філософські науки. С. 3–8.
4. Букет Є. Колоритні образи Віктора Степурка. *Слово Просвіти*. 2011. Ч. 44 (629). 3–9 листопада.
5. Булаш О. Удивительный мир Виктора Степурко. *Зеркало недели*. 2002. №22 (397).
6. Дауноравичене Г. Некоторые аспекты жанровой ситуации современной музыки. *Laudamus*. Москва : Композитор, 1992. С. 99–106.
7. Денисов Э. В. Современная музыка и проблемы эволюции композиторской техники. Москва : Музыка, 1986. 207 с.
8. Дерев'янченко О. О. Звукові світи українського музичного авангарду 1960-х років. *Музичне мистецтво*: зб. наук. статей. Донецьк, 2008. Вип. 8. С. 29–40.
9. Медушевский В. Духовно-нравственный анализ музыки. URL: <http://www.portal-slovo.ru/art/35812.php>-http://www.portal-slovo.ru/art/35812.php?ELEMENT_ID=35812&PAGEN_1=3 (дата звернення: 14.08.2019).
10. Шульгіна В. Д. Українська музична педагогіка : підручник. Київ : [б. в.], 2005. 271 с.
11. Levi-Strauss Cl. *Myth and Meaning*. London, Routled @ Kegan Paul, 1978. 240 с.

References

1. Afonina, O. (2007). Creativity of V. Stepurka in the cultural dimensions of contemporary musical art. *Artistic notes: a collection of scientific works*. (Issue 11), (pp.146–155). Kyiv : Milenium [in Ukrainian].
2. Bobrovskiy, V. (1970). About variability of functions of a musical form. Moscow : Music [in Russian].
3. Bohachevska, I. (2011). The parable as an object of religious study. *Bulletin of Zhytomyr State University*. Issue 59. 3–8. [in Ukrainian].
4. Buket, Je. (2011, 3–9 lystopada) Color images of Victor Stepurko. *Slovo Prosvity*, Ch. 44 (629) [in Ukrainian].
5. Bulash, O. (2002). The wonderful world of Victor Stepurko. *Zerkalo nedely*, 22 (397) [in Ukrainian].
6. Daunoravychene, H. (1992). Some aspects of the genre situation of contemporary music. *Laudamus*. 99–106. [in Russian].
7. Denysov, Э. V. (1986). Contemporary music and the problems of the evolution of composer technology. Moscow : Music [in Russian].
8. Derevianchenko, O. O. (2008). Sound worlds of the Ukrainian musical avant-garde of the 1960-s. *Musical Art: Coll. Sciences. articles*. (Issue 8), (pp. 29–40). Donetsk [in Ukrainian].
9. Medushevskiy, V. Spiritual and moral analysis of music. Received from <http://www.portal-slovo.ru/art/35812.php>- http://www.portal-slovo.ru/art/35812.php?ELEMENT_ID=35812&PAGEN_1=3
10. Shulhina, V. D. (2005). *Ukrainian Music Pedagogy: A Textbook*. Kyiv : [b. v.] [in Ukrainian].
11. Levi-Strauss, Cl. (1978). *Myth and Meaning*. London, Routled @ Kegan Paul [in Great Britain].